

**Poyasok T.B., Soshenko S.M. Displaying of subconscious manifestations of the psychology of the individual in the process of external evaluation of education quality**

*Subconscious manifestations of the psychology of the individual through empirical data, showing the mental state of the individual in the process of external evaluation of education quality are represented. The conscious and unconscious causes a person's behaviour significantly affecting on the success of activity which is accompanied by psychological stress and increasing requirements to its members.*

**Key words:** *conscious and unconscious, psychological stress, stress, empirical data, independent external evaluation of education quality.*

УДК 159.964.21

**Г.О. Хомич**

**ВНУТРІШНІ КОНФЛІКТИ ОСОБИСТОСТІ  
ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ У ПЕРІОД  
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ**

*Висвітлено міркування щодо специфіки життєдіяльності сучасної особистості, її невротизації в умовах соціально-політичної кризи, проаналізовано наслідки переживання складних ситуацій, що призводять психологічної депривації та емоційної дезадаптації.*

**Ключові слова:** *особистість, внутрішній конфлікт, криза, екзистенційна тривога, соціальна депривація, життєвий сценарій, психологічний опір.*

**Постановка проблеми.** Життя особистості, незважаючи на складну структуру, напружені ситуації та перешкоди, покликане призвести до головної мети – максимальної самореалізації та внутрішньої гармонізації. Побудова власного життєвого шляху людини здебільшого спрямована на задоволення низки базових потреб, опосередкованих об'єктивними соціальними умовами та суб'єктивними обставинами.

Очевидно, що конструктивність життєдіяльності особистості, логічність її вчинків, що виявляється у спілкуванні, громадянській активності, реалізації повсякденних справ, – залежить від її внутрішньої готовності до змін, ухвалення власних сценарних рішень, здатності обстоювати свої позиції. Своєю чергою, останні тією чи іншою мірою відображають внутрішню цілісність людини, яка формується за власними законами, що мають відповідати віковій нормі та суб'єктній своєрідності. Духовна та поведінкова спрямованість сучасної особистості часто характеризується кризовістю, невротичністю, незрілістю, в основі якої, за нашими спостереженнями, лежить депривація базових соціальних потреб, їх недостатнє задоволення. Зауважимо, що депри-

ваційна ситуація може вражати далеко не кожную особистість – діють своєрідні закони взаємодії особи та суспільства.

Кожна людина проходить свій шлях соціалізації – від примітивної фізіологічної адаптації – до складних форм індивідуалізації та персоніфікації. Суспільство також відбирає «своїх» людей «тут і тепер», відмежовуючись від надто складних і неоднозначних особистісних проявів шляхом ігнорування, відкритої конфронтації, прихованої маніпуляції, фізичного чи психологічного знищення. Долаючи перешкоди, людина особистісно зростає, однак втрачає енергетичні ресурси, оскільки постає перед внутрішнім опором і системою захистів. Взаємодія суб'єктивних можливостей та об'єктивної реальності залишається актуальною проблемою вивчення дослідників різних напрямів. Психологічні аспекти цієї проблеми входять і до наших наукових проєктів.

**Стан дослідження.** Очевидно, що коли говоримо про боротьбу внутрішніх суперечностей, то йдеться про переважно неусвідомлені конфлікти, які є наслідком фрустрації прагнення до саморозвитку, самореалізації і пов'язані з вибором значущої цілі. Це означає, що внутрішні конфлікти виступають своєрідним викликом, що приводять суб'єкта до особистісного зростання та спрямовують на подолання життєвих перешкод.

Водночас, як стверджував А. Адлер, вроджене прагнення людини до самоствердження часто суперечить почуттям неповноцінності [1]. Можна передбачити, що непродуктивно вирішені конфлікти між вищезазначеними тенденціями може сформувати комплекс меншовартості, який утверджується та стає серйозною перешкодою у ситуації несприятливих зовнішніх впливів, як-то: маніпуляції, психологічний тиск, необхідність приймати важливі рішення за умови нестачі часу, інформації тощо. Якраз про соціальну природу внутрішньо особистісних конфліктів зазначала К. Хорні, застерігаючи про неадекватний вибір стратегії поведінки, спрямованої на подолання почуття тривоги, небезпеки. Такий стан особливо актуальний у період загострення соціальних конфліктів, політичної кризи, нестабільності. За логікою вченої, пристосування до оточення, світу відбувається у діапазоні трьох атитюдів: руху до людей, проти людей і від людей [4]. Окрім того, спостерігається своєрідна, часто неадекватна залежність індивіда від волі і ставлення інших людей (стосовно невеликої групи): люди входять у взаємодію, залежно від переживання Его-станів [2].

Маніпулювання особистістю можливе за умови її переходу на позицію «адаптивної дитини», коли знижується критичність мислення, підвищується тривожність, включаються ранні життєві сценарії [3]. Останні проявляються переважно у напружених ситуаціях, коли вимагається приймати важливі життєві рішення, здійснювати вибір і пере-

живати наслідки. Усвідомлення своєї слабкості та незначущості призводить до актуалізації невирішених особистісних конфліктів.

**Мета** статті – проаналізувати психологічні особливості інтеграції сучасної особистості з її внутрішніми суперечностями та сумнівами в умовах соціально-політичної кризи. Серед основних завдань – виокремлення психологічних механізмів життєдіяльності особистості, котра переживає депривацію важливих соціальних потреб – у вільному прояві власної індивідуальності, активності, вибору, духовному розвитку. Згідно з концепцією нашого дослідження, незадоволення провідних соціальних потреб призводить до вивільнення пригнічених внутрішніх суперечностей, актуалізації глибинних переживань, зростання езистенційної тривоги.

В основу цієї статті ми поклали гіпотезу: особистісна самореалізація, ефективність та емоційне благополуччя залежить від специфіки включення суб'єкта у деприваційну ситуацію та тривалості її впливу на особистість. Означені впливи опосередковуються ієрархією цінностей індивіда, характерного способу реагувати на життєві обставини та здатністю утримувати внутрішню рівновагу у певній ситуації.

Здатність до емоційного благополуччя є результатом боротьби чи співіснування базових потреб та рівня їх задоволення, домінування певної модальності у спрямованості інтересів особистості, визначеності провідних цінностей та способів досягнення мети.

**Виклад основних положень.** Кожна сучасна людина, котра знаходиться у межах вікової та соціальної норми, прагне до адаптації в певному просторі, намагаючись оптимально актуалізувати свій потенціал і задовольнити провідні потреби. Однак досвід практикуючого психолога показує, що це вдається далеко не всім. Ще менше людей усвідомлює деприваційну ситуацію, і лише незначна частина людської спільноти чітко постулює проблему, виокремлюючи характерні симптоми та моделюючи подальший розвиток подій.

Найпростіший шлях аналізу – вплив конформності, звичок не проявляти активності, рухатись «за інерцією» тощо. Очевидно, такі процеси виникають, проте вони притаманні тією чи іншою мірою всім, як і тенденція до психологічного захисту, що діє спонтанно, руйнуючи свідоме прагнення «дійти до суті». Думається, що власне на вищезгадані явища часто зважають українські політики чи політтехнологи під час побудови політичних програм, агітацій.

Сьогодні можна спостерігати, що навіть тоді, коли, здавалось би, ніщо не стоїть на перешкоді, люди часто поведуться неефективно, руйнуючи власні перспективи, ігноруючи реалії, перебільшуючи значущість і силу минулого.

Чи можна передбачити, який спосіб вготований конкретній особистості чи певній групі? В ідеалі – так, якщо будуть враховані закони

розвитку суспільства – з одного боку, та закономірності соціалізації особистості – з іншого. Однак, у психологічній практиці навіть професійні консультанти часто обирають шлях спроб і помилок, почергово висуваючи гіпотези, моделюючи поведінкові паттерни та їх наслідки. Такі складнощі є наслідками депривуючої соціальної ситуації та індивідуального сприйняття до її впливів.

Соціальна ситуація сьогодні за прогнозами психологів, політиків, соціологів є саме такою, депривуючою для розвитку особистості: тією чи іншою мірою всіх її структурних складових – від емоцій до складних когнітивних процесів і творчих здібностей.

Соціально-психологічна депривація, яка вражає глибинні основи психіки, деформує світобачення, сприяє розвитку конформізму та негативізму, поглиблює акцентуацію. Людина наділена багатим потенціалом для задоволення різноманітних потреб. Якщо суб'єкт орієнтується на задоволення лише матеріальних запитів чи захисту власного життя – поступово відбувається особистісна деградація: збіднюється ціннісні орієнтації, знижується здатність до соціальної адаптації, звужується самосвідомість. Однак особистість може бути повноцінною лише за умови постійно зростаючих духовних потреб, що може спричиняти пошуки нових орієнтирів, динаміку та розширення соціальних контактів і одночасно провокувати зіткнення інтересів, появу конфліктних ситуацій.

Руйнування критичності та неадекватність самооцінки перешкоджає проникненню в суть актуальних проблем, постановці реальних цілей, зміщуючи перспективи та цінності. В умовах депривації суб'єкт втрачає важливі соціально-психологічні орієнтири, оскільки обмеження в значущих суб'єктивних виборах змушує напружувати зусилля на подолання ситуативних обставин. Доводиться звужувати коло звичних інтересів, здебільшого дбаючи про збереження безпеки та певного рівня життя. Тривале перебування в цій ролі зміщує нормативи життя, загострює акцентуації характеру, а інколи паралізує активність настільки, що суб'єкт починає боятись проявити «несанкціоновану» ініціативу навіть для задоволення звичних і важливих потреб, які заганяються в підсвідоме.

У результаті такої гіперболізованої адаптивності, у поведінці індивіда дедалі частіше з'являються невротичні синдроми, посилюються страхи, формується недовіра до інших і незадоволення собою. Відбувається руйнування внутрішньої організації психіки. З'являється прагнення змінити соціальне оточення, що може відбуватись за ігровими схемами. Наприклад, гра «Так, але...»: «Я люблю свою країну, але в ній не може жити інтелігентна людина, оскільки втрачає законний захист».

Наслідком негативних зрушень у стратегії формування особистісних цінностей часто є тривожні розлади, пов'язані з життєвими негараздами, переживанням екзистенційної кризи, оскільки розпочинають ак-

тивізуватись негативні очікування і установки на ізолювання. Такі суб'єкти з надією шукають підтримки, а коли їм пропонують допомогу – з острахом відмежовуються, проявляючи недовіру та страх бути приниженим (за А. Беком, така ситуація характерна для тривожної діади «Я слабкий, світ – небезпечний»). Такий тип поведінки можна характеризувати як відмежування, відокремлення через некритичне оцінювання психологічної реальності, що може призвести до легкого маніпулювання свідомістю та провокувати хаотичну, а то й асоціальну поведінку.

Механізми сприймання відомі давно, однак вони діють за певними законами і схемами. Скласти індивідуальну схему взаємодії сучасного суспільства та окремої особистості нелегко, оскільки сама людина часом перешкоджає об'єктивізації ситуації, проявляючи неочікувані опори та психологічні захисти. Виникає враження, що людина не зацікавлена в тому, щоб успішно пройти всі етапи соціалізації й інтегруватись у суспільство.

Стратегія «рух до людей» у виконанні свідомого дорослого налаштовує на довіру, відкрите обговорення, інформативність, володіння ситуацією, виробленням стійкої позиції стосовно важливих подій у житті країни тощо. Однак часто вищезгадана тенденція характеризує поведінку тривожних, невпевнених у собі людей, які займають позицію адаптивної дитини. Поряд з безпорадністю, вони демонструють готовність прийняти допомогу у здійсненні вибору, часто стають жертвами маніпуляцій. Спрямованість на спілкування, відкрите обговорення ситуації може загострити у них психосоматичні прояви, страх за наслідки. З ігрових позицій для них характерна роль «фронтівників».

Атитюд «проти людей», як правило, супроводжується агресивністю, ворожістю, прагненням завдати шкоди, зруйнувати. У процесі розмови вони, не вникаючи у суть проблеми, гостро висловлюють заперечення, протиставляючи власне безпеліційне бачення ситуації. Опиняючись перед реальним опором, болоче переживають власну слабкість, проектуючи негативні почуття на близьке оточення, а то й випадкових людей. Такі люди небезпечні, оскільки в стані афекту, неконтрольованих емоційних станах можуть застосувати крайні форми асоціальних вчинків. Здебільшого вони виконують роль «переслідувачів», хоча презентують це як «боротьбу за справедливість».

Тенденція поведінки «від людей» призводить до відмежування та ізоляції від суспільства у різних формах і проявах. Зокрема, така група є потенційно неактивною у політичному житті країни, відгороджуючись від відповідальності, не бажаючи брати участь у дебатах чи просто висловити власну позицію. У випадку їх активного залучення до громадської діяльності – переживають статус «жертви».

Часто невротична особистість намагається примирити в собі антагоністичні прагнення, наприклад, бажання завдати шкоди іншій лю-

дині чи групі може зіткнутись з християнськими переконаннями чи традиціями, ранніми сценарними посиленнями чи звичайною вихованістю. Особливо руйнівними для особистості є зіткнення природного прагнення до свободи, незалежності, збереження своїх границь з відчуттям повної безпорадності: «Який толк від моєї активності, якщо від мене нічого не залежить...». Такі внутрішні установки посилюють невротичну тривогу, бажання ізолюватись, втекти від обставин, що пригнічують внутрішнє прагнення до самореалізації, а в ситуації тривалого перебування у незахищеному стані під необґрунтованим тиском – актуалізують фрустраційні переживання самотності та безнадійності.

Досвід показує, що навіть невротик здатний реалізувати прагнення в довірливих безпечних стосунках, звільняючись від внутрішніх неусвідомлених конфліктів. При цьому важливо скористатись психологічними захистами як засобом регулювання афективних станів, пов'язаних саме з інтерналізованими об'єктивними відношеннями.

У процесі переструктурування досвіду пацієнта психотерапевту доводиться використовувати і власний емоційно забарвлений досвід. Доволі ефективними можуть виявитись не спеціально продумані і підготовлені системи психодинамічних впливів, а імпліцитні афективні епізодичні взаємодії (у формі жартів, вдалого зауваження, ситуативних заохочень), які відбуваються без проникнення в когнітивну сферу.

Часто труднощі, які виникають під час установлення відкритих контактів, пов'язані з нездатністю до відкритого демонстрування почуттів. Останні можуть сигналізувати і про негайну потребу в допомозі інших людей. Заборона на емоції призводить до їх витіснення і унеможливає їх видозміну та динаміку. Особистість втрачає контроль над їх проявом, а під впливом сильних стресогенних факторів – здатність керувати своїми діями та регулювати адекватні ставлення до інших.

Ефективність психологічної допомоги депривованим особам із глибокими внутрішніми конфліктами корелює з усвідомленням ними впливами на інших, що відображає їх статус у мікросередовищі. Сприйняття зовнішніх реакцій зазвичай залежить від очікувань та установок. Інколи звичайне запитання сприймається невротиком як виклик, посилюючи самоконтроль і активізуючи приховані депресивні переживання. Відомо, що депресивні особи гостріше реагують на критику, ніж пацієнти з діагнозом шизофренії.

Свідоме залучення невротичної особистості у процеси активного обговорення та вирішення проблем суспільства робить більш доступною для рефлексії і власну внутрішню ситуацію. Міжособистісне спілкування може адекватно структурувати емоційний світ зневіреної, духовно ослабленої особистості, сприяє розвитку навичок саморозуміння і самовираження.

Профілактичні заходи мають бути спрямовані на формування нових потреб та інтересів, що неможливо без постійного відчуття захищеності. Недопустимою є депривація духовних потреб, оскільки задоволення останніх сприяє активізації творчого потенціалу, побудові позитивної життєвої перспективи.

Важливо вчасно помітити ту межу, яка відділяє зовнішнє соціальне обмеження від неадекватного, спровокованого ігнорування вибору, суб'єктивної активності та призводить до психологічного паралічу, звужуючи насамперед самосвідомість на всіх її рівнях – від самосприймання і самооцінки до саморегуляції і самоприйняття – спочатку окремих особистостей, згодом – великих суспільних прошарків.

Можна стверджувати, що розвиток депривованої особистості, як і будь-якої особистості загалом, відбувається у процесі діалогічного емоційного взаємозв'язку з іншими людьми та в процесі мотивованої власної діяльності. Включення особистості в цілеспрямовану значущу активність супроводжується осмисленням її ролі для власного зростання та рефлексуванням себе в цій діяльності.

**Висновки.** Життя особистості характеризується динамічністю, а процеси смислових новоутворень відображають вибір цінностей, опосередкований системою ставлень, рівнем рефлексії та наявним соціальним статусом. В основі формування ціннісних орієнтацій депривованої особистості лежить конфлікт між потребою досягнень і неможливістю її реалізації в реальності. В такій ситуації можливе загострення усвідомлення власної недосконалої, що фруструє особистість, сприяє появі невротичних розладів. В якості обмежувального та дезорганізуючого фактора успішної інтеграції в суспільстві найчастіше виступає соціальне середовище, яке не завжди надає особистості виняткове право на самоповагу та самоідентичність, що особливо важливо у період соціально-політичних криз. Люди хочуть вірити владі, спокійно рухатись у життєвому просторі та спрямовувати свої зусилля на задоволення своїх амбіцій. Вони хочуть жити у злагоді з собою, з традиціями свого народу, відчуючи себе значущими та впевненими, спокійно посідаючи своє місце, розмовляючи своєю мовою у зручному темпі.

Для подолання емоційного неблагополуччя та відновлення внутрішньої рівноваги особистість має віднайти власні енергетичні резерви, дати можливість сформувати більш надійні перспективи, а інколи й нові смисли існування в сучасному соціальному просторі.

1. Адлер А. Наука жить / Альфред Адлер; пер. с англ. Е.О. Любченко. – К.: Port-Royal, 1997. – 286 с.

2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Эрик Берн; пер. с англ. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.

3. Хомич Г.О. Особенности социализации депривированной личности / Г.О. Хомич // Вісник ХДПУ, 2003. – Вип. 10. – С. 202–208.

4. Хорни К. Невротическая личность нашего времени: самоанализ / Карен Хорни. – М.: Прогресс. – Универс, 1993. – 480 с.

**Хомич Г.А. Внутренние конфликты личности, их преодоление в период социально-психологического кризиса**

*Рассматривается специфика жизнедеятельности современной личности, ее невротизации в условиях социально-политического кризиса, анализируются последствия переживания сложных ситуаций, определяющих психологическую депривацию и эмоциональную дезадаптацию.*

**Ключевые слова:** личность, внутренний конфликт, кризис, экзистенциальная тревога, социальная депривация, жизненный сценарий, психологическое сопротивление.

**Khomych G.O. Internal conflicts of personality and its overcoming in the period of social and political crisis**

*Considerations on the specifics of modern life of individual, its neuroticism in terms of social and political crisis are represented, consequences of experiencing of difficult situations causing psychological deprivation and emotional exclusion are analyzed.*

**Key words:** personality, inner conflict, crisis, existential anxiety, social deprivation, life script, psychological resistance.

УДК 159.9.01:159.9.075

С.І. Яковенко, М.С. Ятчук

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ ОСОБИСТОСТІ  
В УМОВАХ ВНЗ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ  
ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ КУРСАНТАМИ  
ТА СТУДЕНТАМИ)**

*Подано результати теоретико-експериментального дослідження проблеми розвитку особистості майбутніх психологів у вищих навчальних закладах МВС України упродовж навчання. Визначено детермінанти розвитку та відмінності змін особистості курсантів і студентів – майбутніх психологів. Доведено необхідність доповнення заходів із психологічного супроводження особистісного розвитку майбутніх психологів у ВНЗ МВС України тренінгом особистісного зростання, перевірено його ефективність.*

**Ключові слова:** зміни й розвиток особистості курсантів і студентів – майбутніх психологів, позитивні й негативні зміни, динаміка особистісного зростання, його психологічне супроводження.